

PEDAGOGIKA FANLARI

Choriyev Ro'zimurot

Pedagogika fanlari doktori, professor,

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti prorektori

Baratov Ma'rufjon

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti tayanch doktoranti

YDK: 371:2.145

KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA KOMPETENSIYALARNING ROLI VA AHAMIYATI

Kalit so'zlar: kompetensiya, kasbiy faoliyat, professional ta'lim, ijtimoiy kompetentlik, pedagogning kasbiy kompetentligi, kasbga yo'naltirilgan refleksiya.

Annotasiya. Hozirgi kunda ta'lim tizimida bo'layotgan islohotlar, xususan professional ta'lim hamda kasbiy faoliyatga tayyorlashda kompetensiyalarning roli va ahamiyati, dolzarbligi amalga oshirilayotgan ishlar o'z samarasini bermoqda. Maqolada bo'lajak muhandis pedagoglarning malaka talablarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar hamda ularni bartaraf etishga oid tahlil va tavsiyalar berilgan. Shu bilan birga, mualliflar kasb ta'limi o'qituvchisining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi ko'rsatgichlari mazmuni yoritishga harakat qilgan.

ROLE AND SIGNIFICANCE OF COMPETENCES IN PREPARATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

Choriev Ruzimurat

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Vice-Rector of the National Research University TIAME

Baratov Ma'rufjon

Doctoral student of the National Research University TIAME

Keywords: competence, professional activity, professional education, social competence, professional competence of a pedagogue, professional reflection.

Annotation. At the time, the reforms in the education system, in particular, the role, importance and relevance of competences in professional education and preparation for professional activities are bearing results. The article shows the analysis and recommendations regarding the difficulties in mastering the qualification requirements of the future engineer pedagogues and their elimination. In addition, the authors tried to clarify the content of the vocational education teacher's readiness for innovative activities, indicators.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПОДГОТОВКЕ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Чориев Рузимурат

Доктор педагогических наук, профессор, проректор Национального исследовательского университета «ТИИИМСЭ»

Баратов Маруфжан

Докторант Национального исследовательского университета «ТИИИМСЭ»

Ключевые слова:

компетентность, профессиональная деятельность, профессиональное образование, социальная компетентность, профессиональная компетентность педагога, профессиональная рефлексия.

Аннотация. В то время реформы в системе образования, в частности, роль, значение и актуальность компетенций в профессиональном образовании и подготовке к профессиональной деятельности, приносят свои плоды. В статье приведены анализ и рекомендации относительно трудностей усвоения квалификационных требований будущими инженерами-педагогами и их устранения. Кроме того, авторы попытались уточнить содержание показателей готовности педагога профессионального образования к инновационной деятельности.

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimizda ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishlar bilan bir qatorda bugungi kun ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uni tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta'lim, ilm fan, texnika va texnologiyaning, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan xolda ta'lim dasturlar tubdan o'zgartirildi va yangilab borilmoqda.

Muhandis-pedagogik kasbiy ta'limni tadqiq etgan bir qator olimlarning ta'kidlashicha, uning mustaqil ta'lim sohasi sifatida vujudga kelishi va rivojlanishi o'tgan yillar davomida aynan empirik xususiyatga ega bo'lgan, ya'ni talab qilingan darajada ilmiy-nazariy va metodologik dalil-isbotga ega bo'lmagan. Shu bois, muhandis-pedagogik kasbiy ta'limning yangi sifat ko'rsatkichi o'zining rivojlanishi va amal qilishida ilmiy yondashuvga tayanmoqda. Muhandis-pedagogik kasbiy ta'lim sohasidagi tadqiqotlar tobora chuqur va har taraflama xususiyatga ega bo'lib, bu o'z navbatida kasbiy ta'lim pedagoglarini tayyorlashda to'laqonli ilmiy asoslangan mazmun berishi, unga mustahkam metodologik asosni ta'minlashi mumkin. Shu boisdan biz ushbu maqolada bo'lajak muhandis-pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda kompetensiyalarning roli va ahamiyatini tadqiq etishga e'tibor qaratdik.

Asosiy qism

Bugungi kunda muhandis-pedagogik kasbiy ta'lim rivojlanishiga bevosita va tavsifiy jihatdan ta'sir qiluvchi shartlar va omillarni aniqlash nuqtayi nazaridan zamonaviy ijtimoiy-pedagogik vaziyatni tahlil qilishning dalolat berishicha, uni

yangilash va takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari va maqsadlari tadrijiy rivojlanishning quyidagi yetakchi yo‘nalishlari bilan aniqlanadi:

- zamonaviy sharoitda ta’limning ahamiyati va gumanistik yo‘naltirilganligining ortib borayotganligi, o‘z navbatida uning mazmuni va sifati, ta’limning optimal shakllari va texnologiyalarini joriy qilishni talab qilishi;

- insoniyat taraqqiyotida texnika va texnologiyalar roli va o‘rning o‘zgarishi, ularning texnogen tamaddunning inqirozli holatlarini yengib o‘tishdagi ahamiyati va pirovardida, texnik, xususan muhandislik ta’limining mafkurasini o‘zgartirish zaruratining kelib chiqishi;

- tadrijiy jarayonlarni barqarorlashtirishni ta’minlovchi va zamonaviy mutaxassisga bo‘lgan ijtimoiy talablarni o‘zgartirishga olib keladigan ijtimoiylashuvning muayyan turini shakllantirishga ehtiyoj xaqida.

Oliy ta’lim muassasalarida muhandis-pedagogik kasbiy ta’limining dual tizimi didaktik shart-sharoitlarni aniqlashda konseptual modelni amaliy jihatdan ishlab chiqishni talab qiladi, bu esa oliy ta’limda muhandis-pedagog kadrlarni tayyorlashning dual tizimining konseptual-nazariy asoslarini qurishni hamda ta’lim jarayonining tizimli-komponent xususiyatlarini va o‘zaro bog‘liqligini va aloqadorligini aks ettiradi.

Zamonaviy tizimli-pedagogik g‘oyalarga ko‘ra, ta’lim jarayoni tizimli ravishda bir-biriga bog‘liq bo‘lgan va quyidagi tarkibiy qismlar bilan o‘zaro ta’sir o‘tkazish maqsadga muvofiq: 1) faoliyat maqsadlari, 2) o‘qituvchi, 3) talaba, 4) faoliyat mazmuni, 5) faoliyat shakllari, 6) faoliyat vositalari va usullari, 7) faoliyat natijasi.

Pedagogik jarayonning tizimli xususiyati uning yaxlitligi bo‘lib, uning barcha elementlari tarkibiy qismlarining ichki aloqalarini anglatadi. Pedagogik jarayonning yaxlitligi uning elementlari orasidagi tashqi va ichki (to‘g‘ridan-to‘g‘ri va teskari) aloqalar (tarkibiy birliklar). Pedagogik jarayonning tuzilishi tizimdagi elementlarning qat’iy va mantiqiy joylashuvi bilan tavsiflanadi.

Oliy ta’lim muassasasi kasb ta’limi o‘qituvchisi ilmiy bilimlar, texnologiyalar, axborotlar shiddat bilan rivojlanayotgan sharoitda faoliyat ko‘rsatishi kerak. Shu munosabat bilan talabalarga nafaqat ilmiy bilim berish, balki ularda bilimlar bilan bir qatorda ko‘nikma va malakalarni ham rivojlantirish juda muxim xisoblanib, ushbu mushkul jarayonda albatta pedagogik maxorat va kompetentlik asosiy rol o‘ynaydi va ushbu jarayon o‘qituvchilarning malaka oshirish jarayonida (o‘zining pedagogik, psixologik va shaxsiy sifat kompetensiyalarini rivojlatirish) takomillashib boradi.

Belgilangan maqsadga erishish uchun malaka oshirishda maqsadli ilmiy- metodik ko‘makni tashkillashtirish muhim. Hozirda faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qitishning an’anaviy ko‘rinishlari ko‘p xollarda maxsus fan o‘qituvchilarining pedagogik kompetensiyalarining sustlashib ketayotgani malaka oshirish va innovatsion faoliyatda ko‘zga ko‘rinib qolmoqda.

Kasb ta'limi o'qituvchilarining duch keladigan tipik qiyinchiliklarini aniqlash quyida keltirilgan xolatlarda ma'lum bo'ladi:

- o'zining shaxsiy pedagogik faoliyatidagi malakaning tahlilida;
- o'zining shaxsiy va kasbiy pozitsiyasining ko'rinishida;
- o'zining kasbiy faoliyatidagi metod va metodologiyalarning o'zlashtirishida;
- yangi pedagogik va innovatsion texnologiyalarni tezlik bilan o'zlashtirishida.

Kasb ta'limi o'qituvchisining innovatsion faoliyatga tayyorgarligi kasbga yo'naltirilgan refleksiya orqali namoyon bo'ladi. Bunda refleksiya subyektning o'zini o'zi bilish faolligiga qaratilgan.

Kuyida kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati kiskacha yoritiladi.

1. **Ijtimoiy kompetentlik** - ijtimoiy munosabatlarda faollik kursatish kunikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan mulokotga kirisha olish.

2. **Maxsus kompetentlik** - kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni okilona xal kilish, faoliyati natijalarini real baxolash, bilim, ko'nikma va malaka (BKM)larining izchil rivojlantirib borish bulib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik kuzga tashlanadi. Ular uzida kuyidagi mazmunni ifodalaydi:

3. **Pedagogning kasbiy kompetentligi.** Uzbekistonda pedagogning kasbiy kompetentligi, uning uziga xos jixatlari uranilgan bulib, ular orasida B.Nazarova tomonidan olib borilgan tadjikot uziga xos axamiyat kasb etadi. Tadjikotchining fikriga kura pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizida kuyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi.

Kasbiy-pedagogik kompetentlikka ega bulishda **o'z ustida ishlash, uz-uzini rivojlantirish** muxim axamiyatga ega. O'z-uzini rivojlantirish vazifalari **o'zini uzi taxlil kilish** va **o'zini uzi baxolash** orkali aniklanadi.

Uz ustida ishlash quyidagilarda ko'rinadi:

- kasbiy bilim, kunikma va malakalarni takomillashtirib borish; faoliyatga tankidiy va ijodiy yondashish; kasbiy va ijodiy xamkorlikka erishish; ishchanlik kobiliyatini rivojlantirish; salbiy odatlarni bartaraf etib borish; ijobiy sifatlarni uzlashtirish; salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarni izlash yulida olib boradigan amaliy xarakati uning uz ustida ishlashini ifodalaydi.

Pedagogning mutaxassis sifatida:

- anik maksad, intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish;
- pedagogik jarayon samaradorligini, uzining ishchanlik faolligini oshirish;
- izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni uzlashtirish; ilgor

texnologiya, metod xamda vositalardan xabardor bulish;

- faoliyatiga fan-texnikaning sunggi yangiliklarini samarali tadbik etish; kasbiy kunikma va malakalarini takomillashtirish xarakterga ega.

O'rganilgan materialni mustahkamlashning eng samarali usuli bu albatta olingan bilimlardan amaliyotda foydalanish.

Ma'ruza mashg'ulotini o'tkazishda ushbu bosqichni o'z ichiga olishi mumkin:

1. O'qituvchining o'zi va tinglovchilarning iltimosiga binoan (va vaqt mavjud bo'lganda) amalga oshirilishi mumkin bo'lgan ko'rsatilgan materialni jamlash.

2. Mavzu bo'yicha savollar, shuningdek, o'qituvchi va tinglovchilarning o'zlari tomonidan ham so'ralishi mumkin. Birinchi holda, o'qituvchi intiladi taqdim etilgan materialni tushunish uchun, ikkinchidan, tinglovchilar alohida masalalarni aniqlashtirish yoki manfaatdor masalalar bo'yicha qo'shimcha ma'lumot olish imkoniyatiga ega.

Tinglovchilarni faollashtirishda, ayniksa ma'ruza mashg'ulotlarini o'tkazishda tinglovchilarni faollashtirish uchun diqqatni jalb qilish (qiziqishni rag'batlantirish), fikr-mulohaza tashkil etish (fikr almashish, axborot vadam olish imkoniyatini berish).

Xulosa

Kasbiy faoliyatga tayyorlashni amalga oshirishda hisobga olinishi kerak bo'lgan asosiy omillar bu o'qituvchi tinglovchilarni faollashtirish uchun turli metodlarni foydalanish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz:

- monologdan muloqotga o'tish, fikr almashishni rag'batlantiradigan har qanday masalaning qisqacha muhokamasini tashkil etish (masalan: so'rash), ya'ni, tinglovchilar har qanday savolni eng muhim deb hisoblashadi;
- dars mavzusi bilan bog'liq va vaqt talab qilmaydigan mashqlarni bajarish;
- mustaqil ravishda yechim izlashga qaratilgan munozaralarni tashkil etish;
- qiziqarli namoyish mavzularni ma'ruzaga kiritish; asosiy mavzudan chetga chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 28-maydagi "Malakali pedagog kadrlarni tayyorlash hamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini shunday kadrlar bilan ta'minlash tizimini yanada takomillashtirga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 27-fevraldagi 103-sonli "Oliy ta'lim muassasalarining raxbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslari to'g'risidagi nizomga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi Qarori.

3. Choriyev R.K. Nazariya va amaliyotning mazmuniy birligi: modulli o'qitish texnologiyasi // Kasb-hunar ta'limi ilmiy-uslubiy jurnali, 2009-y. № 3 2-5 b.
4. Choriyev R.K. O'qituvchilar kasbiy kompetentligini rivojlantirishda innovatsion faoliyat // Pedagogik mahorat nazariy va ilmiy-metodik jurnali 2013-y. № 3. - 17-20 b.
5. Allayarova, S. N. (2021). The formation of research skills in students as an important indicator of higher education. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 1177-1187.
6. Choriyev R.K. Ta'lim jarayonida o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi // Ta'lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlar ilmiy-metodologik va ilmiy-uslubiy jurnali 2013-y. № 4. - 41-43 b.